

Barkó Gábor Ágoston

„Puha” és „kemény” diktatúra – a Kádár-korszak szakaszai és a győri bencés gimnázium diáksága az 1970-es években

*„Senkit hátrány nem érhet amiatt, hogy egyházi iskolába jár,
vagy gyermekét oda járattja.”*

“Soft” and “Hard” Dictatorship – the Phases of the Kádár Era and the Student Community of the Benedictine Grammar School in Győr in the 1970s

*“No one should be disadvantaged for attending a church school
or sending their child to it.”*

Összefoglalás

A tanulmány először a magyar katolikus közoktatás, majd a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Kollégium 1950-től a rendszerváltásig terjedő történetét, működésének kereteit ismerteti. A vizsgálódás fókuszában az 1970-es évek állnak. A szerző ezt három jelenségkör vizsgálatán keresztül mutatja be: (1) az intézménybe jelentkező diákok számának, (2)

BARKÓ GÁBOR ÁGOSTON, plébániai kormányzó, múzeumigazgató, tanár, Tihanyi Bencés Apátság (hierotheosz@gmail.com).

földrajzi származásának és (3) társadalmi háttérének változásán keresztül. Forrásként a győri bencés gimnázium igazgatói irattárában található anyakönyveket, törzslapokat és tantestületi értekezleti jegyzőkönyveket használta fel. Utóbbiakhoz – sokszor, de nem mindig – csatolták a félév végi, év végi létszámalakulást és tanulmányi statisztikákat. A változások okait egyrészt a köztörténetre vonatkozó szakirodalom segítségével, másrészt hivatalos és nem hivatalos iskolai dokumentumokból nyert információk felhasználásával, harmadrészt idősebb szerzetes-társaktól nyert adatok alapján, negyedrészt (mint az intézmény öregdiákja) saját tapasztalatai segítségével próbálta megvilágítani. A három tényező változását vizsgálva jól kirajzolódnak a diktatúra (1950-1990) idejének belső korszakhatárai (puhulás és bekeményítés), majd a '70-es évek végétől, a '80-as évek elejétől a magyar társadalom lelki igényei.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: I21, N34, N94, O34, Z12

Kulcsszavak: Győr, Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Kollégium, oktatásszociológia, vonzáskörzet, katolikus oktatás-nevelés

Summary

The study first describes the history of the Hungarian Catholic public education, then the Gergely Czuczor Benedictine Grammar School and College in Győr from 1950 to the regime change, and the framework of its operation. The focus of the study is the 1970s. The author presents this through the study of three phenomena: the changes in the number of students applying to the institution, their geographical origin and their social background. As a source, he used the vital records, registry sheets and minutes of staff meetings found in the school-master's archives of the Benedictine grammar school in Győr. The latter were often, but not always, accompanied by mid-year, year-end headcount changes and study statistics. He tried to shed light on the reasons for the changes, first, with the help of the literature on public history, second, with the use of information from official and unofficial school documents, and third, with data from older monks. Examining the changes in these three factors, the internal boundaries of the eras during the period of the dictatorship (1950-1990) (softening and hardening), and later, from the late 1970s and the early 1980s, the spiritual needs of the Hungarian society are well outlined.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: I21, N34, N94, O34, Z12

Keywords: Győr, Gergely Czuczor Benedictine Grammar School and College, sociology of education, catchment area, Catholic education

BEVEZETÉS

A Győr főterén álló Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Kollégium Győr legrégebbi oktatási intézménye, amelynek jogelődjét a Jézus Társasága alapította 1626-ban. 1777-ig volt a jezsuiták kezén. 1802-től 1948-ig, majd 1950-től kezdve 2012-ig a Pannonhalmi Szent Be-

nedek-Rend, újabb nevén Magyar Bencés Kongregáció, 2012-től annak önálló monostora: a Szent Mór Bencés Perjelség a fenntartója. A Szent Mór Bencés Perjelség 2015-től kezdődően jelentős szemléletváltáson ment keresztül: a 2016-ban hivatalba lépő Sárai-Szabó Kelemen perjel úr vezetésével erőteljes városi és térségi kapcsolatépítésbe, támogatói és szponzorációs kör kiépítésébe, a „Győri Bencések”, mint komplex intézmény lelkipásztori, vallásturisztikai és hivatásturisztikai központtá történő fejlesztésébe kezdett. A gimnáziumban pedig 2008 – a koedukáció bevezetése – óta elkezdett növekedni a Győr városban és az agglomerációban élő jelentkezők száma, amely az elmúlt években rekordokat döntött a Pannonhalmi Bencés Gimnáziummal és a hasonló profilú győri oktatási intézményekkel való összehasonlításban. A reformok, az új irányok meghatározásához és megvalósításához Tóth Konstantin igazgató úr elszántsága és munkabírása volt szükséges. A Perjelség legfőbb érintkezési pontja a várossal és a térséggel a saját iskolája, amely szervesen kapcsolódik a monostorhoz, igazából egy vele. A Perjelség vallásturisztikai és hivatásturisztikai célcsoportja, illetve a gimnáziumba jelentkező diákok ugyanabból a társadalmi rétegből kerülnek ki: nagyrészt a Győr városi és Győr környéki középpolgárságból, felsőpolgárságból. Emellett természetesen hátrányos helyzetű diákjaik is vannak, akiknek a felzárkóztatására, szociális körülményeinek javítására különös gondot fordítanak. A város, illetve „Győri Járműipari Körzet” fejlődése (Fekete, 2018, Fekete-Rechnitzer 2019) összefügg a Győri Bencések felívelésével.

A Győri Bencések kibontakozását tovább segítő, a Széchenyi István Egyetem és a Gróf Bethlen István Kutatóközpont munkatársai átfogó kutatásba kezdtek a helyi szerzetesközösség, illetve általában a magyarországi szerzetesrendek szerepével: a velük kapcsolatos társadalmi elvárásokkal, az adott település és a térség fejlesztésében való részvételükkel kapcsolatban (Fekete, 2020). Ebbe illeszkedik a mostani tanulmány, amely egy átfogó oktatásszociológiai vizsgálat egy szelete. Reményeink szerint segíteni fogja a jövőtervezést, a stratégiai célok meghatározását a közel 400 esztendőös győri bencés gimnázium következő évtizedeire nézve.

A szerző a tanulmányhoz forrásként használta az összes elérhető hivatalos iskolai dokumentumot, nem-hivatalos dokumentumot (pl. feljegyzések, véleménycsere), továbbá az intézmény egyházi, később állami fölöttes hatóságainál (például a néhai Állami Egyházügyi Hivatalnál és a megyei egyházügyi titkárságnál) lévő iratokat, azonkívül tanárok és öregdiákok visszaemlékezéseit. A hivatalos iratok közé tartoznak a győri bencés gimnázium igazgatói irattárában lévő anyakönyvek, törzslapok, adatlapok és a félév végi – év végi tanári értekezletek – sokszor, de nem mindig részletes statisztikai kimutatással kiegészített – jegyzőkönyvei.

EGYHÁZI ISKOLÁK MAGYARORSZÁGON 1948 ÉS 1990 KÖZÖTT

Az 1947-48-as tanévben az általános iskolák 63%-a, a középiskolák 49%-a, az óvónőképzők 60%-a és a tanítóképzők 74%-a volt keresztény egyházi – elsősorban katolikus – fenntartású (Romsics, 2005). 1948. június 16-án, szavazta meg az Országgyűlés a nem-állami iskolák átlamosításáról szóló törvénytervezetet (Mészáros, 1994). A katolikus egyház kezében nem maradt egyetlen oktatási intézmény sem. A hatalom az iskolai hitoktatást 1949-ben tette fakultatívvá, a következő évtizedekben pedig adminisztratív eszközökkel igyekezett azt elsovasztani.

A Magyar Népköztársaság kormánya és a Magyar Püspöki Kar képviselői közötti tárgyalások az iskolákról 1950. június 28-án kezdődtek meg. A megállapodást 1950. augusztus 30-án írták alá, amely szerint a Népköztársaság kormánya az Alkotmány értelmében biztosítja a teljes vallásszabadságot és a katolikus egyház működési szabadságát. A későbbiekben összesen nyolc katolikus egyházi iskola (hat fiú- és két lányiskola) kerül vissza, illetve át az egyháznak, és csak annyi szerzetes működhet az országban, amennyi az intézetek tanerővel való ellátásához feltétlenül szükséges (Gergely, 1990).

Az iskolák helyzetének gyakorlati rendezéséről a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, valamint Sík Sándor piarista tartományfőnök vezetésével a katolikus egyház képviselői között 1950. szeptember 7-én született meg az 1990-ig érvényben lévő megegyezés. Az 1. pont szerint a bencéseknek a pannonhalmi gimnázium és a győri Czuczor Gergely gimnázium; a piaristáknak a kecskeméti Katona József gimnázium és a budapesti piarista gimnázium; a ferenceseknek az esztergomi gimnázium és újonnan a szentendrei gimnázium; a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Kongregációjának a budapesti Rozgonyi Piroska gimnázium (korábbi és újabb névadója a Patrona Hungariae) és a debreceni Svetits Intézet gimnáziuma kerül vissza-, illetve átadásra. Kollégiummal 6 iskola rendelkezhet: Pannonhalma, Győr, Kecskemét, Esztergom, Budapest–Patrona Hungariae, Debrecen–Svetits. Az 1. pont azzal a biztosítékkal végződik, melyre az 1970-es években, amikor az egyházi középiskolákból a legalacsonyabb volt a felsőoktatási felvételi arány, oly sokszor hivatkozott a győri bencés gimnázium igazgatója is: „Az egyházi iskolák növendékeiket részint azokból toborozhatják, akik az állami iskolákban nem tudtak elhelyezkedni, részint az állami iskolákból szabadon átlépő tanulókból. Senkit hátrány nem érhet amiatt, hogy egyházi iskolába jár, vagy gyermekét oda járattja” (Kemenes, 1988:258-274).

A 2. pont értelmében mindegyik iskolában működhet egy reál és egy humán tagozat (1962-ben szűnt meg a tagozatos oktatás). Az egyes osztályok létszáma maximum 40 tanuló lehet, tehát iskolánként maximum 80 diákot lehet felvenni első osztályba. (A – felekezettől független – 80-as korlátozás alól kivételt jelentett a debreceni református gimnázium, ahol mindig 3 osztály indulhatott, arra hivatkozva, hogy a sárospataki kollégiumot tulajdonképpen beolvastották a debreceni intézetbe.)

A rendelkezéseket egészen az 1980-as évek végéig szigorúan betartatták. 1950-ben a magyar bencés rend teljes létszámát 80 főben, a növendékség létszámát 14 főben állapították meg. E mögött az az elképzelés állt, hogy egy-egy intézményben évi egy-egy új munkaerő felvételére lesz szükség (Somorjai, 1996). A tanároknak esküt kellett tenni a Népköztársaság Alkotmányára és minden tanév elején az Állami Egyházügyi Hivatal adta meg az egyes tanárok számára a működési engedélyt. A szerzetestanárok a tanévnyitó konferenciáig nem tudták biztosan, hogy szeptemberben ismét katedrára állhatnak-e.

A Magyar Állam államsegély néven folyósított juttatást az osztályonkénti 2 tanár részére, továbbá dologi államsegélyt a munkabéreken túli kiadások fedezésére. A diákok szüleinek kezdettől fogva komoly összeget kellett fizetni az oktatásért és a kollégiumért. Mivel az államsegély egyre inkább kevésnek bizonyult az iskolák fenntartására, 1976-tól február egyik vasárnapján országos gyűjtést tartottak a katolikus iskolák javára. Jelentős külföldi adományok is érkeztek (Kemenes, 1988).

A NYOLC KATOLIKUS ISKOLA DIÁKJAINAK LÉTSZÁMA ÉS TÁRSADALMI HÁTTERE (1950-1990)

A katolikus iskolákban évente maximum 640 fő érettségizetett. A lemorzsolódás és több diák eltávozása miatt ez a szám valójában 400 és 500 között mozgott (Drahos, 1992). A jobb továbbtanulási lehetőségek miatt gyakori volt, hogy egyes diákok a harmadik (tizenegyedik) és a negyedik (tizenkettedik) évfolyamból átmentek állami iskolába, hogy ott érettségizzenek. Miközben a katolikus intézmények létszámának keretet szabott a megállapodás, addig 1945-től kezdve elindult Magyarországon a középfokú oktatás expanziója. A magyarországi felnőtt népességnek 1972-ben 46%-a, 1990-ben pedig 51%-a tekintette önmagát valamilyen formában vallásosnak. Az egyház tanítása szerint a vallásosok aránya 1978-ban a népesség 8%-át tette ki, 1991-ben pedig 16%-át. Tehát a legalább 1 millió fős egyházasan vallásos népesség középiskolát kezdő gyermekeire, mindössze legfeljebb 640 hely jutott a katolikus egyház iskoláiban (Valuch, 2005).

Az 1950-es, 1960-as években magas volt a jelentkezők száma: a 60-as évek közepéig növekedett, utána közel egy évtizedig stagnált. Például az 1955-56-os tanévre Pannonhalmára több mint 400 diák jelentkezett. A bőséges „gyerekanyag” miatt 1955 tavaszán rendezték meg az első szóbeli felvételit. Abban a tudatban irányították ide a szülők gyermekeiket, hogy az 1951-1955 között érettségizettek közül mindössze 13 diákot vettek fel felsőoktatásba. Az 1956-ban érettségizett és felvételre jelentkezett 47 diákból is csak 8-at vettek fel. Igen nagy volt a pannonhalmi nevelő munkába vetett bizalom, továbbá több családban már mindkét szülő dolgozni kényszerült, és megfelelő felügyeletet kerestek gyermekük számára (Mészáros, 1990).

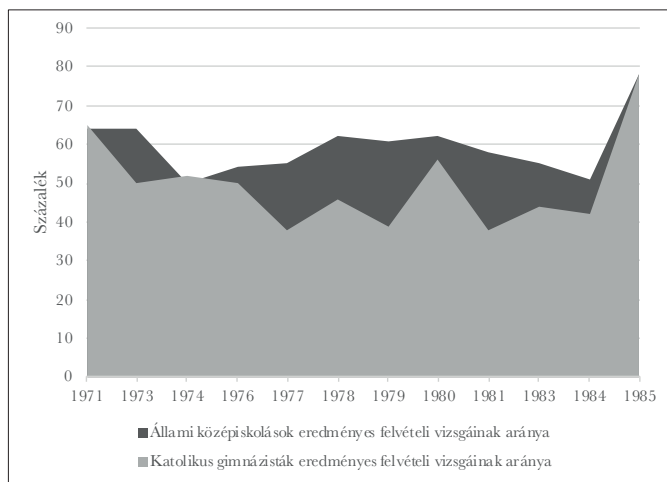
Ugyanakkor volt olyan időszak, amikor nem tudták kitöltetni a 640-es keretet. Az 1970-es évek második harmadában mélypontra jutott az újonnan beiskolázottak száma (Drahos, 1992). Sőt szinte minden jelentkezőt fel kellett venni, hogy el tudjon indulni a két vagy a legalább egy osztály. Bár az 1970-es években általánosan csökkent a gimnáziumba jelentkező tanulók száma, a vallásos lakosságra jutó igen csekély számú és jó hírű egyházi iskolán nem kellett volna meglátszódnia ennek a folyamatnak. Az Állami Egyházügyi Hivatal (a továbbiakban: ÁEH) is pont az ellenkező tendenciára számított: „1970-71 körül országos viszonylatban a gimnáziumi tanulók létszáma kb. 30%-kal csökken. Ennek következménye az egyházi gimnáziumok tanulói létszámának relatív növekedése. Ezért felül kell vizsgálni az egyezmény létszámokra vonatkozó pontjait: helyes-e katolikus gimnáziumokban az eddig engedélyezett osztálylétszámok fenntartása, vagy célszerű lenne-e, hogy a jelenleg engedélyezett 2 tanuló csoportot egyre csökkentjük...” Feljegyzés a katolikus középiskolák helyzetéről és javaslat egyes elvi és gyakorlati kérdések eldöntésére” (ÁEH, KE, MMKF, 1967). A szakirodalomban ezt egyrészt azzal szokták indokolni, hogy felnőtt az a szülői generáció, mely iskolás korától már nagyrészt a templomtól (beleértve a hitoktatást, ministrálást, egyházközségi életet) távol szocializálódott. A templomba járók az 1950-es évek közepe és az 1960-as évek közepe között morzsolódtak le leginkább, lényegesen nagyobb mértékben, mint a dinamikus fejlődő, jólétben növekedő, szabad, szekularizálódó Nyugat-Európában. Míg – becslések szerint – az 1950-es évek elején a katolikus népesség talán 80%-a rendszeres vasárnapi szentmiselátogató volt, addig 1965-ben Győrött már csak a katolikusok 6,6%-a látogatta minden vasárnap a

szentegyházakat (Tomka, 1988). A lakosság körében a materialista–ateista „hit” is a 70-es évek második felében volt a legerősebb. 1978-ban a magyarországi felnőtt népességnek csak 36,6%-a vallotta magát vallásosnak (Valuch, 2005).

De egyúttal a 78-as esztendő volt a trendforduló ideje is. A másik ok nyilván az, hogy az 1970-es évek közepén is erős volt az egyházak elszigetelésére irányuló politikai propaganda, annyira, hogy a 640-es lehetséges létszámot is lejjebb tudta apasztani (Drahos, 1992). A harmadik ok, hogy az 1970-es években annyira bekeményített a hatalom, hogy az egyházi iskolákból jelentkezőket alig-alig vették fel felsőoktatási intézményekbe (1. és 2. ábra). Győrnél látjuk majd a konkrét – megdöbbentően alacsony – számokat: például 1973-ban csak 2 fő nyert felvételt az 50 jelentkezőből. A negyedik ok, hogy az emberek a kádári konszolidáció eredményeként felhagytak az ellenállással, „berendezkedtek” arra, hogy egy ateista államban kell leélni az életüket (Drahos, 1992).

Az 1970-es évtized ugyanis sok szempontból a gazdasági fejlődés, a gyarapodás jeleit mutatta. Tíz esztendő alatt közel 1 millió lakás épült, nőtték a szociális ellátások (1967-ben bevezették a GYES-t), az óvodai ellátottság és az iskolázottsági arány. Az életszínvonal lendületesen emelkedett (Tomka, 2005). A városokba való tömeges vándorlás pedig a hagyományos falusi közösségtől és annak hagyományaitól, közösségi szokásaitól, így a vallásgyakorlástól való eloldódást eredményezte. Az 1. ábra azt mutatja, hogy Magyarországon a felsőoktatásba jelentkező középiskolások hány százaléka tett eredményes egyetemi vagy főiskolai felvételi vizsgát.

1. ábra. A felsőoktatásba jelentkezők közül a felvételi vizsgán megfelelték aránya

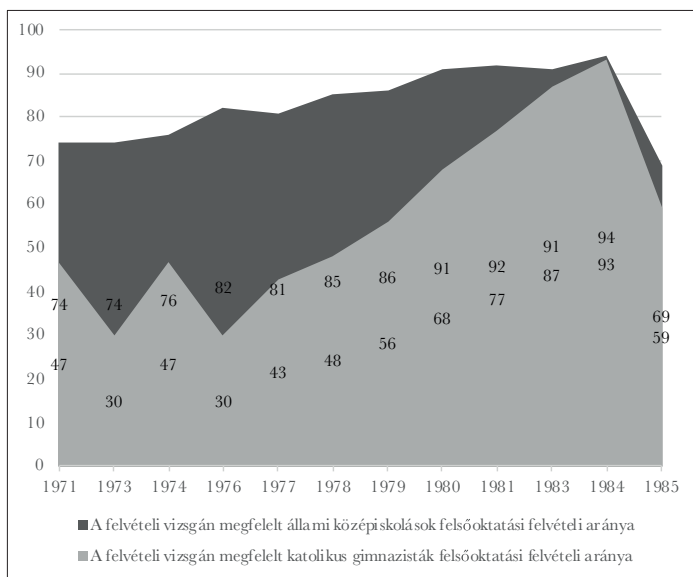

Forrás: Saját Szerkesztés, Korzenszky Richárd OSB pannonhalmi gimnáziumi igazgató (1979-1989) archívuma alapján

Az 1970-es évek közepétől 1984-ig az egyházi középiskolákból érkező felvételizők körében jóval alacsonyabb volt az eredményes felvételik aránya az állami középiskolából jelentkezők-

höz képest. Fontos tudni, hogy ebben az időszakban nem lehetett beletekíteni a felvételi dolgozatokba, tehát a hatalom részéről „adminisztratív eszközök” alkalmazásáról volt szó. A 2. ábra az egyházi iskolásokra nézve még kedvezőtlenebb képet mutat: az eredményes felvételi vizsgát tett jelentkezőknek 1973-ban és 1976-ban csak 30-30%-át vették fel.

2. ábra. A felsőoktatási felvételi vizsgán megfelelték felvételi aránya

Forrás: Saját Szerkesztés, Körzenszky Richárd OSB pannonhalmi gimnáziumi igazgató (1979-1989) archívuma alapján

1979-től ismét emelkedni kezdett a jelentkezők száma, azonban érdekes változást figyelhetünk meg az iskolafelhasználók társadalmi státuszát tekintve. Az 1950-es szeptemberi induláskor, de végig az 50-es években nagyon sok, az előző rendszerben vezető államigazgatási, közigazgatási, belügyi tisztséget betöltő, illetve földbirtokos, nagykereskedő, de most már „osztályidegennek” minősített személy található a gondviselők között. Egyrészt tehát a „b-listás” egykori köztisztviselők és közalkalmazottak menekítették gyermekeiket egyházi iskolába, főleg az elitté váló egyházi iskolákba, például Pannonhalmára (Pusztai, 2004).

Egyes püspökök kis szemináriumoknak is gondolták a visszakapott egyházi iskolákat, így a buzgó ministránsfiúkat – akiket „kiszemeltek” a papi pályára – az egyes egyházmegyék főpásztorai anyagilag és kapcsolataikkal is támogatták a középiskolai továbbtanulásban. Kapcsolataikkal: vagyis kérték, vagy csak támogatták felvételüket Pannonhalmára és más egyházi gimnáziumba – anyagilag: vagyis átvállalták a szülőktől a jelentős tanítási díj befizetését. Ők voltak az „egyházmegyei támogatottak”. A szociológiai vizsgálatok is kimutatták, hogy a vidéki katolikus iskolák diákjainak igen jelentős részét tették ki a hívő katolikus vidékekről, kis falvakból érkező diákok, vagyis a „parasztygyerekek”. Ezeknek a lassan-lassan termelősövetkezetekbe szervezett, de részben még önálló gazdálkodói mivoltát megőrizni képes mező-

gazdasági fizikai dolgozóknak, továbbá az ipari fizikai dolgozóknak (például az alkalmazott szakmunkásoknak) a gyermekei adták a vidéki egyházi gimnáziumok legfőbb utánpótlását az 1970-es évekbeli recesszióig.

Az 1960-as években bizonyos társadalmi rétegek már kimaradtak: a „régí rend” leszármazottainak száma a minimálisra csökkent, főként az 1956-os forradalom utáni kivándorlás eredményeként. Kimaradt azoknak a gyerekei is (pedagógusok, katonatisztek, vállalati vezetők), akik a munkahelyi retorziók miatt nem tudták felvállalni az egyházi iskoláztatást.

Pannonhalmán azonban már az évtized végére, az 1969-70. tanévben 50% fölé emelkedett a szellemi foglalkozású (vezető, felső- és középszintű értelmiségi, irodai dolgozó) apák (gondviselők) aránya, míg Esztergomban 33,8%, Kecskeméten pedig csak 28,4% volt (ebben az időben országosan az aktív keresők 20,1% volt szellemi foglalkozású) (Bójtös, 2000). Győrött az 1974–75. tanévben az elsősek (kilencedikesek) 42%-a volt szellemi foglalkozásúak gyermeke.

Az 1970-es évekbeli mélypont utáni fellendüléskor az értelmiség még nagyobb számban adta gyermekeit egyházi iskolába, míg a mezőgazdasági fizikai munkások gyermekei lassan eltűntek, az ipari munkásokéi pedig erősen megfogyatkoztak. 1989-1990-ben az aktív keresők 23,2%-a végzett szellemi munkát, míg Pannonhalmán az apák 64,7%-a volt szellemi foglalkozású (Drahos, 1992). Az 1978-tól kezdődő fellendülés mögött az a főleg értelmiségi város-lakókban megfogalmazódó igény állt, hogy gyermekeiknek valamilyen világnézeti és erkölcsi tartást szeretnének adni. Az 1970-es évek végére hiányérzet jelentkezett az emberekben az egymással való törődés, az emberiség és az erkölcsi rend iránt (Drahos, 1992). A katolikus ifjúsági közösségek fejlődésnek indultak. 1972-re abbamaradtak a koncepciós perek. Az első nagymarosi ifjúsági összejövetelt 1971-ben tartották. Az egyházpolitika kezdett puhulni, de a felsőoktatási felvételi arányok csak 1984-ben érték el az állami iskolákkal azonos szintet.

A 80-as évek végére túljelentkezés alakult ki az egyházi iskolákba, amelyeknek már számolniuk kellett az elitiskolákkal szemben támasztott elvárásokkal. A jelentkezők bősége és jobb felkészültsége miatt az egyházi iskolák eredményességi mutatói jelentősen javultak (Drahos, 1992). A Köznevelés című folyóirat 1991. január 25-i számában Neuwirth Gábortól jelent meg a középiskolákat egyetlen kiemelt szempont – a felsőoktatási felvételi arány – szerint rangsoroló lista. Az arányt úgy számították ki, hogy az egyetemekre és főiskolákra abban az évben felvettek és az érettségizettek számát viszonyították egymáshoz. A vizsgálati időszak 7 évre terjedt ki (1984-1990). Három szerzetesi gimnázium – vizsgálandó iskolánk, a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium, a debreceni Svetits Gimnázium és a budapesti Patrona Hungariae Gimnázium – a legdinamikusabban fejlődő iskolák közé került. A győri bencés az 1984. évi 132-136. helyről az 1990. évre a 32-34. helyre, a Svetits a 159–161. helyről a 76-81. helyre, a Patrona a 159-161. helyről a 82-84. helyre küzdötte fel magát. Hét év átlagát tekintve az első 100 magyarországi középiskola között szereplő egyházi iskolák (Neuwirth, 1991):

- 18. hely: Budapesti Piarista Gimnázium,
- 54. hely: Pannonhalmi Bencés Gimnázium,
- 64. hely: Czuczor Gergely Bencés Gimnázium,
- 76. hely: Kecskeméti Piarista Gimnázium,
- 91. hely: Patrona Hungariae Gimnázium.

Tehát a 8 engedélyezett középiskola közül 5 szerepelt az első százban. Neuwirth Gábor ugyanakkor megjegyzi, hogy a Köznevelésben rendszeresen megjelenő sorrendek csak egyetlen szempontot vizsgálnak, ezért lehetséges, hogy egy, a listán hátrébb szereplő iskolában sokkal jobb erkölcsi, testi, esztétikai stb. oktató-nevelő munka folyik, mint az előrébb szereplőkben. Lehetséges, hogy egy, a lista alján elhelyezkedő iskolában a tanulók jobban érzik magukat és jobban kibontakoztathatják képességeiket (Neuwirth, 1994).

A rendszerváltásra a „régii” egyházi iskoláknak, de az újonnan nyílóknak is, új társadalmi szerep adódott: váljanak elitiskolákká. Ennek az igénynek a kialakulásához hozzájárult az is, hogy az értelmiség egy jelentős része körében egy kis időre ismét „divatosná vált” templomba járni, illetve közeledni az egyházhoz. Az újrainduló egyházi iskolarendszer azonban nem vált csak az elitgyerekek képzési helyévé. Az egyházi iskolák tanulói mind a világban, mind Magyarországon relatíve magasabb tanulmányi teljesítményt nyújtanak (Neuwirth, 2005). Általában a Budapesten kívüli egyházi iskolákban a regionális vagy lokális társadalmi összetétel képeződik le, tehát nem az elit gyűjtőhelyei az egyházi iskolák. A felekezeti intézmény többletét, a hozzáadott értékét a vallási és erkölcsi nevelés, az iskola vallásos légköréből fakadó humánus és biztonságos légkör és az a „képesség” adja, hogy a kulturálisan hátrányosabb helyzetű fiatalok iskolai esélyegyenlőségét eredményesen tudja mérsékelni (Pusztai, 2005). Kozma Tamás szerint „az értéktudattal párosult szociális felelősségvállalás” teszi sikeressé az egyházi oktatást (Kozma, 2005).

A GYÓRI BENCÉS GIMNÁZIUM 1950-2008 KÖZÖTT

1950 szeptemberében került tehát vissza az iskola a Pannonhalmi Szent Benedek-Rend tulajdonába és szeptember 18-án kezdődött el a tanítás ebben a fiúiskolában. Az 1989-1990-es tanévig mindig két, maximum 40 fős osztály kezdte meg a tanulmányait. Humán- és reáltagozat 1962-ben indult utoljára az iskolában, utána csak általános gimnáziumi osztályok működtek. Az intézmény városi iskolából regionális, majd egyre inkább országos beiskolázásúvá vált. Évről-évre növekedett a diákotthonosok (iskolai hivatalos dokumentumokban: internisták) száma, a főtéren álló épületegyüttes (monostor, templom, gimnázium) újabb és újabb részeit kellett a kollégium részére átengedni. Az 1950-51-es tanévben 30 fő körüli, az 1952-53-as tanévben már 50 fő, az 1958-59-es tanévben 59 fő, az 1960-61-es tanévben már 120 fő volt a kollégisták létszáma. Az 1970-es évek elejére 160-ra emelkedett ez a szám, az állami keret felső határáig. 1980-1984-ben végül a gimnázium tetőterét is be kellett építeni, mert 220 főre emelkedett a létszám. A diákotthoni kvóta emeléséhez hozzájárult az ÁEH, de harmadik osztályt nem engedélyezett. Az 1958-59-es tanévben az akkori viszonyok között kiugróan magas – 4,14 – volt a kollégisták összesített tanulmányi átlaga. Bukás sem volt. Ehhez a szép eredményhez az akkori társadalmi hangulat is hozzájárult: az egyházi iskolába járás valóban ellenállást, bátor kiállást, további csendes küzdelmet jelentett a kezdődő Kádár-korszakban. Amíg az 1980-as évek közepéig nem tudtak minden kollégistának a bencés épületben helyet biztosítani, működött az externátus intézménye. A kollégiumi felvételnél ugyanis előnyt élveztek a munkás-paraszt származású diákok. Akik egyrészt ezen pozitív diszkrimináció miatt, másrészt – de ezzel összefüggésben – szüleik jobb anyagi helyzete miatt, harmadrészt ros-

szabb magaviseletük okán nem kerültek be a diákotthonba, azoknak győri belvárosi családoknál keresett helyet az intézmény. Az externista diákok a reggeltől a vacsoráig, tehát egész nap, az iskolában és a kollégiumban tartózkodtak, az ott lakókkal azonos felügyelet alatt, és csak aludni jártak a szállásadókhöz. A befogadók általában győri nyugdíjas házaspárok voltak. Az externátusi felügyelő rendszeresen látogatta őket, informálódva a diákok fegyelemi helyzetéről. 1984-re szűnt meg az externátus. A diákok további kategóriáját jelentették a bejárók. Ők voltak azok, akik minden nap tömegközlekedéssel jöttek iskolába, tehát Győr maximum 50 km-es körzetében laktak. A legtávolabbi bejárók nyugati irányban Kapuvárról (50 km), déli irányban Gyarmatról (40 km), keleti irányban pedig Komáromból (40 km) látogatták az iskolát. A hivatalos iskolai dokumentumokban a negyedik csoportot a győriek alkották. Az 1989-90-es tanévben indult először 3. párhuzamos osztály az I. évfolyamon. Az 1994-95-ös tanévtől a harmadik I. osztály helyett 7. osztályt indítottak. 1950-től 2006-ig hatnapos munkarendben folyt a tanítás, mert a diákok nagy többsége kollégista volt, és nehezen tudott volna hazautazni az ország különböző tájaira. 2006 szeptemberétől ötnapos munkarendben folyik a tanítás. 2008 szeptemberétől bevezették a koedukációt olyan módon, hogy azonos osztályban tanulhatnak együtt lányok és fiúk.

A GYŐRI BENCÉS GIMNÁZIUM DIÁKJAI AZ 1970-ES ÉVEKBEN

Míg az 50-es, 60-as évekre bizonyos szempontból az állandóság volt a jellemző (magas a jelentkezők száma, hasonló arányban reprezentáltak a különböző foglalkozási csoportok), addig a 70-es években gyors és kiugró változásokat figyelhetünk meg a gimnázium iránt érdeklődők létszámában, társadalmi összetételében. A rendelkezésre álló forrásanyag (tantestületi értekezletek jegyzőkönyvei, statisztikák) segítségével jobban bepillantathatunk az intézmény belső életébe, oktató-nevelő munkájába.

Az 1967-68-as tanévtől az 1976-77-es tanévig folyamatosan csökkent a jelentkezők száma. Az előbbi tanévre 145 fő, az utóbbira pedig mindösszesen 41 fő jelentkezett. Ebben az iskolai évben csak egyetlen osztályt tudtak indítani. A trendforduló az 1977-78-as tanév, amikor 10 fővel több jelentkezett, majd 1980-81 és 1987-88 között 100-120 főre emelkedett a jelentkezők száma. Somorjai Ádám bencés szerzetes, volt győri tanár (1980-1984) 1983-ban írt kis rendtörténeti összefoglalásában ezért fogalmaz így: „... Pannonhalma országos jó híre, Győr szolidan stabilizálódott híre kötelezi a gyér számú rendtagok [...] lelkiismeretét” (Somorjai, 1996). Mert ismét 200 fő magasságába, sőt jóval afölé csak a rendszerváltozás után emelkedett a jelentkezők száma.

Az 1970-es években leginkább a Győr városiak és a Győr-Moson-Sopron megyeiek (közük a mindennap tömegközlekedéssel érkező és távozó bejárók) száma apadt le. Míg az 1966-67-es tanévben 24-22 (Győr-Győr-Moson-Sopron megye), az 1970-71-es tanévben 20-15, addig az 1974-75-ös tanévben már csak 9-11 volt a számuk. A legkevesebb győri városi diák (6-8 fő) 1976-79 között járt az intézetbe. Ugyanakkor a potenciális kollégisták (tehát a kollégiumot igénylő, de nem kapó externisták és a valóban kollégiumban lakók) száma is csökkent. Az évtized végére már nem volt szükség a diákotthonon kívüli plusz szálláshelyek igénybevételére (Cz. G. B. G., 1971, I. a., anyakönyv; Cz. G. B. G., 1971, I. b., anyakönyv; Cz. G. B.

G., 1975, I. A., anyakönyv; Cz. G. B. G., 1975, I. B., anyakönyv; Cz. G. B. G., 1979, I. A., anyakönyv; Cz. G. B. G., 1979, I. B., anyakönyv).

Az iskola összlétszáma 8 év alatt 90 fővel csökkent. A mélypontot az 1977-78-as tanévben érte el (191 fő). Az 1978-79-es tanévtől a 2004-2005-ös tanévig (410 fő) viszont folyamatosan emelkedett.

Bánhegyi Miksa igazgató (1973-77) először az 1974. június 20-án tartott tanévváró értekezleten foglalkozott részletesen a csökkenő létszám problémakörével. A lemorzsolódási adatok elemzésével kezdte a recesszió lehetséges okainak számbavételét. Megállapította, hogy az intézmény az 1972-73-as és az 1973-74-es tanévben minimálisra csökkentette a lemorzsolódást. Míg a pedagógusok korábban a 40-es osztályokból csak 24-25 fős osztályokat hagytak meg az érettségire, addig az említett két tanévben már 30 fölötti osztályok érettségiztek. Ez a tendencia tehát jó, nem emiatt csökken az iskola összlétszáma, és talán a jelentkezők sem emiatt riadtak vissza hirtelen. Az igazgató kérte a kollégákat, hogy akadályozzák meg a lemorzsolódást, azok okait (diákotthoni beilleszkedési problémák jobb kezelése, több kapcsolat a diákok ösztönző szülőikkel) (Cz.G.B.G., 1974, Jegyzőkönyv 1-2.).

Bánhegyi Miksa a beiskolázási statisztikákra térve, felhívta a figyelmet arra, hogy míg az 1973-74-es tanévben az elsősök (73) között 44 fiú volt fizikai dolgozók gyermeke (60%), addig az 1974-75-ös tanévben csak 30 nebuló lesz ebből a foglalkozási csoportból (45%). A legmeglepőbb ebben az, hogy nem arányosan csökkent az ipari–mezőgazdasági fizikai dolgozók gyermekeinek száma, hanem csupán az agrármunkások fiai tűntek el – szinte teljesen. A 30 főből csak 2 fiú mezőgazdasági fizikai dolgozók gyermeke és 28 ipari munkásoké. Míg az utóbbiak a korábbi évben 26-an voltak, most még 2 fővel emelkedett is a számuk. Arra is felhívta a meglepett tanárok figyelmét, hogy nem utasított el senkit a felvételin, egyszerűen csak 2 parasztygyerek jelentkezett (Cz.G.B.G., 1974, Jegyzőkönyv 2.). Tehát első körben Győrött vagy Győr-Moson-Sopron megyében és a mezőgazdasági munkások között kell keresnünk a jelentkezések visszaesésének okát.

A másik feltűnő jelenség, hogy Győrött és közvetlen környékén kívül, a megyéből összesen 2 jelentkező akadt: Lövőből és Mihályiból. Ez rendkívül szokatlan, hiszen a Rábaköz, amelyet a Győri Egyházmegye „paptermő” vidékeként tartanak számon, és az egyik legerősebb rekrutációs területe a győri bencés gimnáziumnak, teljesen elmaradt. A sok kispapot is kibocsátó területről a győri püspök az 1974-75-ös tanévre egyetlen egyházmegyei támogatottat sem tudott ajánlani. De a többi egyházmegye is messze elmaradt a korábbi szintjétől: Szombathely 1 főt, Eger 2 főt küld, Veszprém egyet sem tud (Cz.G.B.G., 1974, Jegyzőkönyv 2-3.).

A „rábaközi rejtély” még érdekesebbé válik, ha fellapozzuk az 1971. évi vallásszociológiai vizsgálat eredményeit. Ez a kutatás az ország egyes területeinek és városainak katolikus vallásossági indexét vizsgálta. A százalékos értéket úgy kapták meg, hogy az ország egyes területeire számított katolikus egyházi keresztelesek, esketések és temetések számát egy naptári évre vonatkozólag összevetették az illető terület összes élveszületésének, házasságkötésének és halálesetének számával (Csanád, 1976).

Az index értékei Nyugat-Dunántúlon, Dél-Dunántúlon, valamint Nógrád és Heves megye egyes területein a legmagasabbak. Az ország legvallásosabb járása a Kapuvári járás, utána jön a Keszthelyi, Szombathelyi, Tapolcai, Sárvári, Letenyei, Zalaszentgróti, Zalaegerszegi,

Barcsi és Marcali járás. A Rábaköz egészében 77% fölötti a vallásossági index (Csanád, 1976). Tehát a vallástalanság térnyerése a térségből érkező gyermekek eltűnésében nem játszik szerepet, bár – nem találván magyarázatot a hirtelen csökkenésre – az igazgató utal erre. Pusztán ezen tendencia miatt azt a következtetést is levonja, hogy az ipari munkások körében nem tapasztalható a vallásosság csökkenése.

További okként a falusi lakosság előregedését, a tsz-tag-családok középiskolás korú gyermekeinek alacsony számát, illetve általában a 14 évesek korosztályának egy évtized alatt történt jelentős csökkenését sorolja fel (220.000-ról 120.000-re). Egyéb magyarázatként utal a szakközépiskolák elszívó hatására, pedig – teszi hozzá – ezek nem adnak sem technikus oklevelet, sem szakmunkás-bizonyítványt, és a felsőoktatásra is inkább a gimnáziumok készíteneek fel. Számba veszi a gimnáziumokba jelentkezők számának országos csökkenését. Bánhegyi Miksa szerint az is közrejátszik a kedvezőtlen folyamatokban, hogy az intézmény nem tud minden távol lakó diákot kollégiumban elhelyezni. Bár ennek ellentmond, hogy eddig is csak a tanulók fele lakhatott diákotthonban, mégis összejött minden évben a 80 elsős. A hosszas fejtegetés végén pedig egyetlen mondatban a következőt állapítja meg: „Ennél talán erősebben hat a felsőoktatási felvételek nagyon rossz aránya, éppen a mi iskolánkban” (Cz.G.B.G., 1974, Jegyzőkönyv 1.).

A következőkben a tennivalókról beszélt. Egyrészt jelenteni fog egy kis emelkedést a korosztály létszámának növekedése a 70-es évek második felében. Aztán fontos lenne nagyobb propagandát adni a katolikus iskoláknak, elsősorban a püspöki körleveleken és a katolikus sajtón keresztül. Ezek ne csak a papi hivatást érzőknek ajánlják a gimnáziumokat, hanem írják meg az egyházi iskoláztatás anyagi terheit, a továbbtanulásra való kilátásokat, vagyis reálsan tájékoztassák a közvéleményt. Az igazgató szerint lényeges arról is informálni az embereket, hogy nem csak a kitűnők nyerhetnek felvételt, és nem „csupa előkelőség” gyermeke jár egyházi iskolába, akik ráadásul ott még előnyben is részesülnek. A győri bencés gimnázium számára pedig a jobb tanulmányi eredmények, a tanulmányi versenyeken való sikeresebb részvétel, a felsőoktatási felvételek megfelelő aránya, a jobb pályairányítás, több külső szereplés, újságcikkek lennének a jó propaganda (Cz.G.B.G., 1974, Jegyzőkönyv, 1.).

A gimnáziumi létszámok valóban csökkentek a 70-es években. A kezdő évfolyamos tanulók létszáma az 1970-71-es tanévben közel 49.000 fő volt, míg az 1980-81-es tanévben már csak alig több mint 35.000 fő. Az 1974-75. tanévben nem tudott egyetlen osztály sem indulni a lébénymiklósi és pannonhalmi állami gimnáziumokban (a községi gimnáziumok alapítása egyébként is meggondolatlan lépés volt). Így összesen a 11 állami és a 2 bencés gimnáziumban indultak első osztályok. Nem küzdött létszámproblémával a győri Révai, a győri Kazinczy, a Zrínyi és a pannonhalmi bencés: ők teljesen fel tudták tölteni az első osztályokat. A legkisebb létszámú osztályok azokon a településeken indultak, ahonnan korábban a győri bencés diákok többsége is érkezett: Hegyeshalom (15 fő), Kapuvár (2 osztály, 37 fő), Csorna (3 osztály, 67 fő), Magyaróvár (5 osztály, 144 fő) (Cz.G.B.G., 1975, Jegyzőkönyv, 2.). Ugyanakkor, amint a bevezetőben említettem, ez csak akkor adna összehasonlítási alapot, ha nem csupán 8 egyházi iskola lenne az egész országban, melyek közül 6 országos beiskolázású. Gondolhatunk esetleg arra, hogy a rábaközi vallásos, de már téveszített falvakban valamilyen kampány folyt az egyházi iskolák ellen. Egy 1967 januári ÁEH-dokumentumban,

az egyházi iskolákról szóló jelentés után, a tennivalók között a következő mondat szerepel: „Távlati célunk, hogy a nagy hírű, nagy hagyományokkal rendelkező katolikus gimnáziumok – elsősorban Pannonhalma, Győr, Esztergom, Budapest Piarista Gimnázium – vonzóerejét csökkentsük” (ÁÉH., KF, 1967, Feljegyzés).

A tanulmányi eredményeken mindig lehet javítani, de panaszra nincs oka a győri igazgatónak. Annak ellenére, hogy az állami gimnáziumokénál magasabb az alacsonyabb társadalmi státuszú diákok aránya (míg az 1973-74-es tanévben a megyei gimnáziumokban átlagosan 46,4% fizikai dolgozók gyermeke, addig a Czuczorban 56,9%), az iskola pedig nem egy nagyváros iskolája, hanem – többek között – dunántúli aprófalvas, fejletlen térségek fiataljainak iskolája, a Győr-Sopron megyei rangsorokban előkelő helyet foglal el (Cz.G.B.G., 1974, Jegyzőkönyv, 2.). Az 1972-73. tanévben a megyei gimnáziumok átlaga 3,4 volt. A Czuczor gimnáziumé 3,7. Ezzel az eredménnyel az intézet a Pannonhalmi Bencés Gimnázium és a győri Révai Miklós Gimnázium után következik, bár a bukások aránya – „iskolánk sajátos helyzete és adottságai” miatt – magas (4,7%). Az igazgató hozzáteszi, hogy csökkenteni kell ezt a számot, de nem liberális osztályzással, hanem a ténylegesen rászorulóknak nagyobb fokú segítségével (Cz.G.B.G., 1973, Jegyzőkönyv). Itt a sokszor még osztatlan iskolákból érkező falusi diákokról van, akiken sokféle módon segít az iskola (a későbbiekben lesz szó erről). Az 1973-74. tanévben az intézet a fontosabb tárgyakban szintén a megyei 3-4. helyet foglalta el. A Pannonhalmi Bencés Gimnázium mindenben az első, utána következik a győri Révai Miklós Gimnázium és harmadikként általában a Czuczor. Az elmúlt két tanévben megforduló tendencia ellenére még mindig nagy a lemorzsolódás az adott intézményből – de nem a középfokú oktatás egészéből (Cz.G.B.G., 1974, Jegyzőkönyv, 2.). Ebben szerepet játszott a már említett „átérettségizés”, továbbá sok korabeli gitáros, hosszú hajú süvölvény számára nehéz volt megszokni az internátusi rendet.

A tantestület véleménye szerint az egyházi iskolából érkező diákokat a felvételi vizsgákon leosztályozzák. Az igazgató az Egyetemi Számítóközpont 1970-73 közötti kiadványaiból vett adatok segítségével bemutatja, hogy valóban alacsonyabb a szerzett pontok értéke, mint a vitt pontoké, ám ennek okát abban látja, hogy a diákok a megérdemeltnél magasabb vitt-pontszámmal indulnak a felvételi vizsgákon. 1973-ban országos egyházi viszonylatban a helyhiány miatt elutasítottak aránya a győri bencésben volt a legalacsonyabb: 24%. A budapesti piaristáknál 49%, Pannonhalmán 42%. Viszont az eredménytelen vizsga miatt elutasítottak aránya Győrött volt a legmagasabb: 68%. Pannonhalmán 33,87%, a budapesti piaristáknál 34,69%, a kecskeméti piaristáknál 43,33%. Megyei viszonylatban a helyhiány miatt elutasítottak átlaga 25,2% (Révai: 20%). Tehát ebben a tekintetben a győri bencés megfelel az átlagnak. Győr-Sopron megyében az érettségizettek közül felsőoktatásba jelentkezők aránya a pannonhalmi bencésben a legmagasabb: 89,85%, utána következik a győri bencés 75,75%-kal, majd a győri Révai 68,72%-kal, noha az állami gimnáziumokban általában 50% alatti az arány (Cz.G.B.G., 1974, Jegyzőkönyv, 1.). Összességében tehát az igazgató az 1974. tanév végén még racionális okokat igyekezett keresni arra, hogy az 1973-as esztendőben jelentkezők közül az azonos esztendőben (ugyanis sokan próbálkoztak a későbbiekben is) az 50-ból miért csak 2 diákot vettek fel felsőoktatásba (a kiugróan negatív értékeket pirossal jelöltem), pedig a többség orvosi és mérnöki pályákra jelentkezett, tehát nem „ideológiailag problémás” terü-

letekre, például bölcsésznek. A 2/50-es eredmény lesújtóan tragikus, bizonyára széles körben híre ment a dolognak. Az 1974. esztendőben is – első körben – csak 7 diákot vettek fel a 47 jelentkezőből. Pannonhalmáról viszont 26-ot.

Az 1974-75. tanévben indított két osztály (67 jelentkezőből 67 diákot vettek fel és 66 kezdte meg az iskolát) főnöke arról panaszkodott, hogy tanulmányilag igen gyengék a diákok. Ruttmayer Ince atya ezt írja: „Az I.a osztály tanulmányi téren szomorú képet mutat. 8 tanuló, tehát az osztály 24%-a megbukott [...] Az első félév [...] bebizonyította azt is, hogy nem érdemes felvenni a gimnáziumba azokat, akik egészen gyenge bizonyítvánnyal jönnek ide.” Még egy érdekes dolog szerepel az osztályfőnöki beszámolóban: kitér a „győri huligánok” agresszivitására diákjai ellen, ami azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy egyes jó tanuló diákok itt hagyják az iskolát (Cz.G.B.G., 1974, Jegyzőkönyv, 2.). A korabeli jegyzőkönyvekből kiderül, hogy „huligánok” alatt nem feltétlenül bűnözőket kell érteni, hanem általában a hosszú hajú fiúkat. Az előbbi szövegrész azt illusztrálja, hogy az iskola nem tudott már válogatni a diákok között, mindenkit felvettek, akármilyen eredménnyel érkezett is. Utóbbi szövegből pedig számomra az derül ki, hogy valamilyen módon zaklatni próbálták a bencés diákokat egyes vagányabb győri fiúk. Mindkét ténynek további negatív hatása lehetett a jelentkezők számára (a bencésbe mindenkit felvesznek; bántják a diákokat). A gyenge diákok közé tartoztak az egyházmegyei támogatottak. A főpásztorok – a plébánosok javaslatára – elsősorban nem a tanulmányi eredmények vagy a felsőoktatási aspirációk miatt ajánlottak diákokat felvételre, hanem vélt hivatásuk kibontakoztatása miatt. Az 1975-76-os tanév elsősei közötti győri diákokat is a rosszabb tanulók közé sorolja az igazgató (Cz.G.B.G., 1975, Jegyzőkönyv, 1.).

Az igen kedvezőtlen felsőoktatási felvételi eredmények minden valószínűség szerint tehát visszahatottak a jelentkezők számára és minőségére – és gondolkodására. Az igazgató – hivatkozva Kádár János egyik „aki nincs ellenük, az velünk van”-típusú beszédére – a nevelési célok között említette, hogy „meg kell szüntetni a sok tanulónkban lévő, még hazulról hozott félelemérzetet, hogy a vallásos meggyőződésű ember csak a társadalom peremére szorultán élhet, hogy szégyellni és titkolni kell a meggyőződést, és ki kell fejleszteni bennük a szocializmust igénylő és építő, annak társadalmi és gazdasági tanaival egyetértő embereszményt” (Cz.G.B.G., 1975, Jegyzőkönyv, 2.). Ez nem olyan könnyű, ha a felsőoktatási felvételik szóbeli részén a bencésből érkező diákokkal „gúnyos, támadó, ledorongoló” hangnemben beszélnek. Az 1975-76. tanév kezdetén az igazgató beadvány készítésére határozta el magát, hacsak a fellebbezések elbírálása nem változtat lényegesen a lesújtó képen (Cz.G.B.G., 1975, Jegyzőkönyv, 1.). Azt nem tudjuk, hogy elkészült-e a beadvány – további, erre vonatkozó utalást nem találtam a Bánhegyi Miksa igazgatósága alatt készült jegyzőkönyvekben –, de az 1975-ben felsőoktatásba jelentkezett 26 főből az azonos és a következő esztendőben már összesen 17 diákot vettek fel. Vajon mi lehetett ennek az oka?

Egy tanári értekezleti jegyzőkönyvből legalább 4 példányt kellett eljuttatni a hatóságokhoz: Rendfőnöki Hatóság, Állami Egyházügyi Hivatal, megyei művelődési osztály, megyei egyházügyi titkárság. Feltételezhetjük, hogy a szálakat a háttérből mozgató Állami Egyházügyi Hivatal lépett a probléma megoldása terén. A Kádár János beszédeiből való – esetenként féloldalas idézetek –, melyek a „szocialista nemzeti egységről”, a „szocialista társadalom” minden tagjának közös építőmunkájáról szóltak és az 1950-es egyezményre való gyakori hi-

vatkozás rejtett üzenetek voltak. Egyrészt elvárás volt ilyeneket beleírni a hivatalosságokhoz is eljutó dokumentumokba, de néhol igen hosszan szerepelnek ezek a szövegek. Egyszer egy direkt üzenetet is megfogalmazott az igazgató: „Ezúton is szeretném felhívni a Katolikus Középiskolai Főhatóság figyelmét arra a megkülönböztetésre, amellyel volt tanulóink a felvételi vizsgákon találkoznak. Kérjük, tegyék ezt szívesen illetékes helyeken, mert homlokegyenest el- lenkezik a megegyezés szellemével és betűjével” (Cz.G.B.G., 1977, Jegyzőkönyv 2.). Egy másik feltűnő dolog, hogy az 1976-ban végzett évfolyamból 10 fő jelentkezett papi szemináriumba. Ez a szám szokatlanul magas. Ebben az időben évente maximum 2-4 fő jelentkezett a győri és pannonhalmi érettségizők közül egyházmegyei papnevelő intézetbe. A hivatás komolysága mellett, illetve annak egyik mélyben megbúvó motivációjaként, nem lehetett szó egy nagyon erős üzenetről, egy belső tiltakozásról a rendszer, a felvételi eljárások során tapasztalt adminisztratív és verbális „prés” ellen? Másrészt a szemináriumba lépés feltétele az érettségi és (a nem ellenséges) felvételi elbeszélgetés volt, és a tanulmányi eredmény kevésbé számított.

Az 1970-es évek végétől lassan, de biztosan emelkedett a felsőoktatásba felvettek és a bencésbe jelentkezők száma is. Leginkább a kollégisták (tehát a távolabbról érkezők) száma nőtt, de az 1979-80-as tanévtől emelkedést mutatott a győriek és a bejárók (Győr környékiek) száma is.

FORDULAT 1978-TÓL

Az 1978-79-es tanévre már több mint 80 diák jelentkezett, melyből 67-et vettek fel. Győr városi 8 fő (vagy 7), Győr-Moson-Sopron megyei 13 fő. Utánuk következnek Veszprém (9 fő), Somogy (8 fő), Zala (6 fő), Budapest (4 fő), továbbá Borsod-Abaúj-Zemplén (3 fő), Tolna (3 fő) és Vas (3 fő) megye. A veszprémiek és somogyiak jelentős számára Jáki Zénó igazgató (1977-1982) következő megállapítása derít fényt: „Nem ad aggodalomra okot a két osztály indítása. Különösen hatásos volt a veszprémi püspök úr propagálása, amelyért az igazgató a nevelőtestület nevében is köszönetet mondott” (Cz.G.B.G., 1977, Jegyzőkönyv 2.).

A diákok szüleiről: az értelmiségi apák között 1 üzemmérnököt, 2 orvost és jogtanácsost, 2 kertészmérnököt és agronómust találunk. Az értelmiségi anyák csoportját egy tapolcai ideg- és elmeorvos, egy másik orvos, két kertészmérnök és egy pedagógus alkotja. A 4 budapesti család közül csak 1 értelmiségi: a pedagógus anyja és egy jelölés nélküli apa. A 8 győri szülő között egyetlen értelmiségi foglalkozású akad: egy agronómus, a többiek főként szakmunkások és segéd- vagy betanított munkások. Jelentősen csökkent az otthon dolgozó anyák száma: míg az 1966-67-es elsősöknél a 79-ből még 56 fő (71%) volt háztartásbeli, addig 12 évvel később már a 67-ből csak 14 fő (21%). Az értelmiség, de főként a városi értelmiség, még jórészt kimaradt a diákok szüleinek sorából.

A HOZZÁADOTT ÉRTÉK

A középiskolák oktató-nevelő munkájának eredményességét általában nagymértékben befolyásolja a családi háttér, az otthoni környezet és természetesen a felkészültség. Vannak azonban – igaz kis számban – olyan iskolák, melyek diákjai jobb vagy rosszabb eredményeket pro-

dukálnak, mint azt a beiratkozott tanulók családi háttere és kezdeti felkészültsége indokolná. Azokat a hatásokat nevezzük hozzáadott értéknek, melyek ebben a kis számú oktatási intézményben érik a diákokat és előzetes feltételek alapján nem bejósolhatóak (Neuwirth, 2005).

Láttuk, hogy a vizsgált évtizedben a győri bencés gimnázium a Pannonhalmi Bencés Gimnázium és a győri Révai Miklós Gimnázium után mindenben a harmadik helyen áll, noha a Révaiba leginkább győri városi értelmiségi szülők diákjai járnak, míg a bencésben minden évben 50% fölötti a fizikai dolgozók gyerekeinek aránya. Ezek a főként távolabbi vidékekről, illetve a közeli falvakból a Czuczorban tanuló fiatalok – így Danczi Villebald igazgató (1963-73) – „kijéjtésükben magukkal hozzák a táj nyelvjárási sajátosságait – ami helyes –, de helyesírási nehézségeket okoz, sőt a palócos kijéjtésűeknél a köznyelvi kijéjtést is szorgalmazni kell; át kell alakítani artikulációs bázisukat. [...] A fizikai dolgozók gyermekeinél mutatkozik a nehézség matematikából is: főként a mezőgazdasági fizikai dolgozók nagy része falusi iskolákból jön, osztatlan iskolákból is. Velük szakkörökön foglalkoznak, speciálisan az első osztályokban – s évek multával, sőt már az I. osztály végére is a legjobbak közé emelkednek egyesek (Cz.G.B.G., 1972, Jegyzőkönyv).

Az alacsonyabb kulturális tőkével rendelkező diákok felzárkóztatásáról részletesen a 1973. június 15-i tantestületi értekezleti jegyzőkönyvben olvashatunk. A munkás-paraszt diákok segítése azzal kezdődik, hogy a diákotthoni felvételnél előnyben részesítik őket. Az igazgató a hivatalos iskolai foglalkozások elé helyezi a diákotthon nyújtotta helyzeti előnyöket, amely abból adódik, hogy „a fizikai dolgozók legnagyobb része a diákotthonban lakik, s ez egy épületben van az iskolával és a tanárok lakásával. Így a rászoruló tanuló mindig megtalálja a tanárt, s a tanárok ily értelemben is foglalkoznak a tanulókkal, azokkal is, akiket osztályban nem tanítanak. Ez a tanulók számára nagy előnyt jelent, s kevés kivétellel, élnek is a lehetőséggel” (Cz.G.B.G., 1973, Jegyzőkönyv, 1.). A további rendszeres foglalkozások közé tartozik a korrepetálás – különösen idegen nyelvekből, matematikából és helyesírásból –, melybe különösen az elsősöket vonják be, akik „gyorsan pótolják hiányaikat; a kevésbé tehetségeseket a szorgalom vagy a tanári erélyes ráhatás juttatja előre.” (Cz.G.B.G., 1973, Jegyzőkönyv, 1.). A szakkörök közül kiemelkedik a Nádasai Alfonz bencés tanár vezette „terminus technikus szakkör”, amely kifejezetten a „kevésbé kulturált környezetből” származó tanulókat segíti az idegen szavak és kifejezések és a magyar kifejezések értelmezésében, etimológiájának feltárásában. Az igazgató megállapítja, hogy a fizikai dolgozók gyermekeinek nagy része részt vesz a szakkörök munkájában. Az 1971-72. tanévben félévkor az iskola összegzett tanulmányi átlaga az osztályok tanulmányi átlaga alapján 3,5 volt. A diákotthoné 3,7. (Cz.G.B.G., 1972, Jelentés). Ez bizonyítja a környezet pozitív hatását.

Az 1972-73-as tanévben, a két első osztályban, a rendszeres igazgató kezdeményezések (felzárkóztatási csoportok, szakkörök) révén sikerült elérni, hogy a fizikai dolgozók szüleinek gyermekei, a felsorolt nehézségek ellenére (korábbi iskolai és otthoni környezet), jobb eredményt érjenek el. A III. és IV. osztályosok rosszabb eredményének magyarázata az lehet, hogy a korábbi években még nem szorgalmazták úgy a felzárkóztatást, mint az 1972-73-as tanévtől. A fiatalok tanulmányi eredményének növelése mögött ott van az a megfontolás is, hogy az egyházi iskolából felvettek csökkenő számát, eredménytelenség miatti elutasítását ne a rossz tanulmányi teljesítmény okozza, ezt ne az iskola oktató-nevelő munkájának alacsony

hatásfokára vezessék vissza. Az iskola vezetése részéről egy „kor-szerű” lépésről van szó: ha növekszik az ellenszél, akkor jobban kell a biztos pontokba kapaszkodni.

ÖSSZEGRZÉS

A győri bencés gimnázium 1970-es évekbeli diákjainak oktatásszociológiai elemzése jól ki-rajzolta a korabeli történelmi események (a puha és a kemény diktatúra, majd a rendszerből való kiábrándulás) hatásait. Amíg a „bekeményítés” éveiben általában (erősen) csökkent a jelentkezők létszáma, és alig-alig volt értelmiségi származású a diákok között, addig a 70-es évek végétől kezdődő „felpuhulás”, kiábrándulás időszakában szolidan, majd a rendszerváltáshoz érkezve lendületesen növekedett a jelentkezők száma. Összetételük a korábbi falusi földműves, ipari munkás rétegektől az értelmiségi, felsőértelmiségi rétegek felé mozdult el. A közel 400 esztendőss intézmény végül az 1990-es években néhány évre, bizonyos mutatókat tekintve, elitiskolává vált: a jelentkezők létszáma, társadalmi háttere, a tanulók tanulmányi és felsőoktatási felvételi eredménye megfelelt a budapesti elitgimnáziumok szintjének. A 2010-es évek végétől ismét ez a helyzet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bójtös Zsuzsanna (2000): *Egyházi gimnáziumok vonzáskörzet-vizsgálata 1950-től napjainkig, Pécs, 2000. [Gépirat. A Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Karának Földrajzi Intézetében benyújtott szakdolgozat.]*
- Csanád Béla (1976): A katolikus vallásosság mérése hazánkban, *Vigilia* 41 (1976/5) 294–303.
- Drahos Péter (1992): Katolikus iskolák az államosítás után. *Educatio* 1 (1992/1) 46–64.
- Fekete Dávid – Rechnitzer János (2019): *Együtt nagyok. Város és vállalat 25 éve.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest
- Fekete Dávid (2018): Győri fejlesztések a Modern Városok Program keretében. *Terrületi Statisztika* 58: 6 pp. 638–658.
- Fekete Dávid (2020): Szerzetesrendek szerepe a 21. században a társadalmi elvárások alapján Egy magyar esettanulmány tanulságai. *Polgári Szemle: gazdasági és társadalmi folyóirat* 16: 1-3 pp. 254–273.
- Gergely Jenő (1990): *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon.* Dokumentumok, Budapest, Vigilia Kiadó
- Kemenes László (1988): A mai katolikus középiskolák. In TURÁNYI László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985.* Budapest, Szent István Társulat, 1988, 258–274.
- Kozma Tamás (2005): Egyházi iskolák – interkulturális nevelés. Az egyházi oktatás átalakulása az 1990-es években. *Educatio* 15 (2005/3) 465–474.
- Mészáros István (1994): *...Kimaradt tananyag...* Diktatúra és az egyház 1945–1956. Budapest, Márton Áron Kiadó
- Mészáros István (1990): *Iskola Szent Márton hegyén. A Pannonhalmi Bencés Gimnázium története.* Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Gimnázium, 1990 (Magyar Bencés Gimnáziumok 2.)
- Neuwirth Gábor (2005): *A felekezeti iskolák eredményességi és „hozzáadott érték” mutatói.* *Educatio* 15 (2005/3) 502–518.
- Neuwirth Gábor (1994): *A gimnáziumok az 1993. évi felsőoktatási felvételek tükrében.* *Köznevelés* 50 (1994/19) 12–15.
- Neuwirth Gábor (1991): *Gimnáziumok a felsőoktatási felvételek tükrében.* *Köznevelés* 47 (1991/3) 7–10.
- Pusztai Gabriella (2005): *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón,* Budapest, Gondolat Kiadó, 2004
- Pusztai Gabriella (2005): Társadalmi háttér és iskolai pályafutás. *Educatio* 15 (2005/3) 534–553.
- Romsics Ignác (2005): *Magyarország története a XX. században.* Budapest, Osiris Kiadó, 2005. (Osiris Tankönyvek)
- Somorjai Ádám OSB (1996): *A magyarországi bencés rend XX. századi történetének rövid vázlata 1983-ig.* Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 8 (1996/1–2) 137–148.
- Tomka Ferenc (2005): *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynök-kérdés.* Budapest, Szent István Társulat

- Tomka Miklós (1988): *A magyarországi katolicizmus statisztikája és szociológiája*. In Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985*. Budapest, Szent István Társulat, 1988, 510–577.
- Valuch Tibor (2005): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest, Osiris Kiadó

JEGYZŐKÖNYVEK

- Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Győr I. a. osztályának anyakönyve az 1970/71. iskolai évben, Győr, 1971. [kézirat]
- Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Győr I. b. osztályának anyakönyve az 1970/71. iskolai évben, Győr, 1971. [kézirat]
- Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Győr I. A. oszt. 1974/75. tanév, Győr, 1975. [kézirat]
- Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Győr I. B. oszt. 1974/75. tanév, Győr, 1975. [kézirat]
- Czuczor Gergely Bencés Gimnázium. Anyakönyv általános iskolák és középiskolák nappali tagozata számára. I. A. oszt. 1978/79. tanév, Győr, 1979. [kézirat]
- Czuczor Gergely Bencés Gimnázium. Anyakönyv általános iskolák és középiskolák nappali tagozata számára. I. B. oszt. 1978/79. tanév, Győr, 1979. [kézirat]
- Feljegyzés a katolikus középiskolák helyzetéről és javaslat egyes elvi és gyakorlati kérdések eldöntésére, Budapest, Állami Egyházügyi Hivatal – Katolikus Főosztály – Művelődésügyi Minisztérium Közoktatási Főosztálya, 1967. január 23. [gépirat]
- Jegyzőkönyv a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium 1972. június 16-án megtartott tanévzáró értekezletéről, Győr, 1972. június 16. [gépirat]
- Jegyzőkönyv a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium 1973. június 15-én megtartott tanévzáró értekezletéről, Győr, 1973. június 15. [gépirat] 1.
- Jegyzőkönyv a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium 1973. szeptember 1-én tartott tanévnyitó értekezletéről, Győr, 1973. szeptember 1. [gépirat] 2.
- Jegyzőkönyv a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium 1974. évi június 20-án tartott tanévzáró értekezletéről, Győr, 1974. június 20. [gépirat] 1.
- Jegyzőkönyv a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban 1974. év augusztus hó 31. napján tartott tanévnyitó értekezletről, Győr, 1974. augusztus 31. [gépirat] 2.
- Jegyzőkönyv a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban 1974. december 23-án tartott félévi értekezletről, Győr, 1974. december 23. [gépirat] 3.
- Jegyzőkönyv a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium 1975. évi június hó 14-én tartott tanévzáró értekezletéről, Győr, 1975. június 14. [gépirat] 1.
- Jegyzőkönyv a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban 1975. év augusztus hó 30. napján tartott tanévnyitó értekezletről, Győr, 1975. augusztus 30. [gépirat] 2.
- Jegyzőkönyv a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium 1977. évi június hó 20-án tartott tanévzáró értekezletéről, Győr, 1977. június 20. [gépirat] 1.
- Jegyzőkönyv a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium 1977. évi december hó 22-én tartott félévi értekezletéről, Győr, 1977. december 22. [gépirat] 2.
- Jelentés a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium félévi tanulmányi eredményeiről az 1971/72. iskolai évben, Győr, 1972. január 14. [gépirat]

ORAL HISTORY

Csóka Gáspár, Kerekes Hubert Korzenszky Richárd, Tóth Konstantin bencés atyák